

GAYER VERONIKA*

Spányi Artúr és az „eperjesi középosztály” a két világháború között**

Jelen tanulmányban Spányi Artúr (1892–1942?), eperjesi zsidó vállalkozó és hírlapszerkesztő két világháború közötti közéleti-politikai magatartásának az értelmezésére tesz kísérletet. Spányi 1920 és 1937 között tulajdonosa és főszerkesztője volt az *Új Világ* című eperjesi hetilapnak, melyet a „magyar kisebbség szócsövének” szánt. Az 1920-as években szimpatizált az 1925-ben alakult Magyar Nemzeti Párt (a továbbiakban MNP) politikájával, valamint tagja volt a Csehszlovákiai Magyar Újságírók Szindikátusának is. Mindezek ellenére sosem kötelezte el magát hosszú távon a magyar pártok mellett. Politikai és gazdasági tevékenységével az „eperjesi középosztály”, tehát egy főként a városi zsidósággal azonosítható csoport érdekvédelmét képviselte a legkövetkezetesebben.

Köztudott, hogy a két világháború közötti csehszlovák népszámlálások adatfelvételében bevezették a zsidó nemzetiségi kategóriát. A Szlovákia területén élő zsidóság válaszut elé került.¹ Az 1930-as csehszlovák népszámlálás szerint a dualizmus korában a magyarságba asszimilálódott városi izraelitáknak 53,1%-a zsidó, 32,3%-a csehszlovák, 7,3%-a német, 7,1%-a pedig magyar nemzetiségűnek vallotta magát.² A parlamenti és községi választások idején a zsidó pártok, a csehszlovák kormánypártok, a Csehszlovákiai Kommunista Párt (a továbbiakban CsKP), valamint a

---

* Gayer Veronika, MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Budapest, tudományos segédmunkatárs, gayer.veronika@tk.mta.hu

** A tanulmány a K109173 számú OTKA projekt keretén belül valósult meg.

¹ Koral Álmos [Komlós Aladár]: *Zsidók a válaszuton*, 1920, i. m.

² *Československá statistika*. Svazek 98, 1934, i. m., 106. o.

magyar polgári pártok is számíthattak zsidó szavazatokra. Eperjes egyik szempontból sem volt kivétel: itt a lakosságnak majdnem az ötöde izraelita,³ ezen belül nagyobb részben ortodox hitvallású volt.⁴ Az 1921-es, majd 1930-as csehszlovák népszámlálás alkalmával 55, illetve 43%-uk vallotta magát zsidó nemzetiségűnek.⁵ Az országos cionista Zsidó Párt Ferbstein Károly által irányított helyi szervezete mellett nagy számban voltak zsidók a kizárólag helyi szinten politizáló városi pártokban (például az eperjesi Városi Polgári Pártban vagy a Kereskedők, iparosok, háztulajdonosok és polgárság középosztályának gazdasági választóközösségében), illetve a CsKP, az MNP és a csehszlovák kormánypártok helyi fiókjában is. Ezenkívül Eperjes tekintetében is ismert több, magát nyíltan magyarnak valló zsidó származású közéleti személyiség, például Stark Zsigmond vagy Rosenberg Mór tevékenysége.⁶

Noha a szlovákiai⁷ zsidóság két világháború közötti társadalomtörténetéről eddig nem készült átfogó monográfia, a témával foglalkozó munkák nagy része többé-kevésbé egységes abban, hogy a korábban magukat magyarnak valló zsidók esetében a disszimilációs tendenciák fokozatos felerősödése volt jellemző.⁸

---

³ Az eperjesi zsidóság mind létszámát, mind arányát tekintve csökkent a két világháború közötti időszakban. Az 1921-es csehszlovák népszámlálás szerint a 17 577 lakosú Eperjes 19,78%-a (1898 fő) volt izraelita vallású. Ez az arány 1930-ban 18,2%-ra (1702 fő) csökkent, ekkor Eperjesnek már 21 775 lakosa van. In: *Československá statistika*. Svazek 9, 1924, i. m., 102–103; *Československá statistika*. Svazek 98, 1934, i. m., 100–101.

⁴ Lásd. Bárkány, Eugen – Dojč, Ludovít: *Židovské náboženské...*, 1991, i. m.,; *Enciklopédia židovských...*, 2010, i. m., 164–165.

⁵ A nemzetiségre és vallási összetételre vonatkozó statisztikai adatok alapján 1921-ben az eperjesi izraelitáknak 54,58%-a vallotta magát zsidó nemzetiségűnek, 1930 után pedig 42,92%-a. Arra vonatkozólag nem találtam adatot, hogy a maradék százalékok milyen arányban oszlottak meg a magukat csehszlovák, magyar stb. nemzetiségűnek vallók között.

⁶ Derfiňák, Patrik: *Žigmund Stark...*, 2013, i. m.; Filep Tamás Gusztáv: *Zsidó magyarok...*, 2011, i. m.

⁷ Szlovákiai zsidóság alatt a mai Szlovákia területén élő zsidó közösséget értem, melyet a korabeli csehszlovákiai magyar köznyelvben főként szlovenszkói zsidóságként emlegettek. Lásd Lányi Menyhért – Propperné Békefi Hermin: *Szlovenszkói zsidó...*, 1933, i. m.

⁸ Nižňanský, Eduard: *Židovská komunita...*, 1999, i. m., 14–19.; Hradská, Katarína: *Postavenie Židov...*, 1999, i. m.; Salner, Peter: *Židia v meštianskej...*, 1998, i. m.; Kovács Éva: *Felemás asszimiláció...*, 2004, i. m., 20.; Jelínek,

Ehhez azonban érdemes hozzáfűzni, hogy a népszámlálások eredménye nem jelentette a zsidóság identitásának gyökeres átalakulását, inkább a csehszlovák állam iránti lojalitás kifejeződése volt.⁹ E tanulmány célja nem az általános tendenciák megerősítése vagy cáfolása. Spányi Artúr esetét azért tartottam érdemesnek megvizsgálni, mert az ő példáján keresztül megragadhatóbbá válik a csehszlovák állam kereteivel (országhatárok, politikai berendezkedés stb.) azonosuló, de a kormány politikájához kritikusan viszonyuló közéleti személyiség alakja, aki újságíróként magyar kisebbségi hovatartozását is nyíltan felvállalta.¹⁰ Spányi cikkeiben már az 1920-as években az „eperjesi középosztály” csoportidentitásának megkonstruálásával határolta el magát nemcsak a nyugati országrészekből érkező cseh hivatalnok- és befektető rétegtől, hanem a politikai ideológiák és nemzeti hovatartozás szerint szerveződő csoportoktól (keresztényszocialisták, kommunisták, cionisták stb.) is. Országos politikai pártoktól és ideológiáktól való távolságtartása, valamint sajátos viszonyulása a magyar nemzeti közösséghez összecseng Kovács Éva azon megállapításával, mely szerint a korabeli zsidóság kulcs szerepet játszott a lokalitás megteremtésében: vagyis a lokálpatriotizmus adott esetben éppen a nemzeti lojalitáskonfliktusok feloldását célozta.¹¹ Hipotézisem szerint a tanulmányban vizsgált és többé-kevésbé következetesen alkalmazott urbánus lokálpatrióta diskurzus is hasonló megközelítést igényel, hiszen Spányi az „eperjesi polgárság” érdekképviselőt helyezte előtérbe a korabeli nemzeti zsidó vagy magyar önszerveződési alternatívával szemben.

A társadalomtörténészek nagy része egyetért abban, hogy a biográfiaírás nem ad túl nagy teret a problémaközpontú

Ješajahu Andrej: *Dávidova hviezda...*, 2009, i. m.; Klein-Pejšová, Rebekah: „*Abandon Your Role...*”, 2009, i. m.; Švorc, Peter: *Mestá na východnom...*, 2013, i. m.

⁹ Erről legújabban lásd. Simon Attila: *Kettős szorításban*, 2014, i. m. 6.

¹⁰ A helytörténeti kiadványok és a zsidó visszaemlékezések csak az említés szintjén érintik tevékenységét. Potemra, Michal: *Novinárstvo*, 1965, i. m., 200–201.; Džujko, Ján: *Slovenská tlač...*, 2001, i. m., 201.; Zeman László: *Gymnasiológia...*, 2003, i. m. 167.; Amir, Giora: *Prešov osud...*, 2004, i. m. 62; Lahav, Yehuda: „*Novy svet*”..., 2007, i. m.; *Enciklopédia židovských...*, 2010, i. m., 165.

¹¹ Kovács Éva: *Felemás asszimiláció...*, 2004, i. m., 132.

elemzéseknek.¹² A tanulmányban nem is törekszem egy teljes életút narratív ábrázolására, mindössze Spányi két évtizedes életrajzi szakaszát igyekszem feltárni. Giovanni Levi gyakran idézett, az életrajzírás lehetőségeit boncolgató tanulmánya nyomán nem egy „koherens személyiséget” keresek,¹³ hanem egy olyan magatartás összetettségére próbálok rámutatni, amely feltételezésem szerint sokkal nagyobb arányban jellemezte a szlovákiai zsidóságot, mint ahogy azt korábban gondoltuk.

Spányi magatartása elemezhető vezércikkei, a róla készült rendőrségi jelentések, valamint a képviselői tevékenységével kapcsolatos dokumentumok alapján. A tanulmány megírásához tehát nagyban hagyatkoztam az *Új Világ* című magyar nyelvű hetilapra, melynek irányvonalát főszerkesztőként maga alakította, s melyet politikai és kulturális jellegű megnyilvánulásai szócsöveként használt. Ezenkívül az Eperjesi Városi Hivatal (Mestský úrad Prešov 1923–1945), az Eperjesi Járási Hivatal (Okresný úrad Prešov 1923–1945), a Kassai Zsupa (Košická župa 1923–1927), az Eperjesi Rendőrkomisszáriátus (Policajný komisariát v Prešove 1923–1934) és az Eperjesi Kereskedők Grémiumának szlovák és cseh nyelvű (Obchodné Grémium v Prešove 1909–1949) iratait kutattam.

A tanulmány első fele Spányi újságírói munkásságával foglalkozik. Itt abból indulok ki, hogy minden, a lapjában megjelent cikkhez az ő jóváhagyása volt szükséges, mivel az általa képviselt irányvonalától eltérő írások publikálásakor a főszerkesztő külön megjegyezte, ha annak tartalmával nem értett egyet.¹⁴ Spányi vezércikkei mellett tehát olyan szövegeket is elemezni fogok, melyeknek nem azonosítható teljes mértékben a szerzője, de melyeket irányvonalukból, fogalmazásmódjukból és szóhasználatukból, valamint a főszerkesztőre történő utalásokból következtetve nagy valószínűséggel maga Spányi írt. Ugyanitt érintem a Spányi által is támogatott Városi Polgári Párt politikáját is, mivel az újság az 1920-as években ennek a csoportnak a szócsöveként funkcionált. A tanulmány második része Spányi

---

¹² Lásd például Kővér György: *A biográfia nehézségei...*, 2002, i. m.; Demmel József: *A szlovák nemzet...*, 2011, i. m., 19–24.

¹³ Levi, Giovanni: *Az életrajzírás használatáról*, 2000, i. m.

¹⁴ Lásd például Egy öreg kerszoc: Emlékezés 1920-ra. *Új Világ*, 1927. február 13., 1.

vállalkozói, s ezzel összefüggő politikai-érdekvédelmi tevékenységére fókuszál. A „középosztály” fogalmát a Spányi-féle értelmezés alapján használom, vagyis tág értelemben véve a munkásságtól és a parasztságtól elkülönülő, adófizető polgárság azon rétegét értem rajta, amelyhez nagyrészt a kis- és középkereskedők és iparosok, valamint a városi ingatlanokkal rendelkező értelmiségiek tartoztak, nemzetiségi és felekezeti hovatartozástól függetlenül. Természetesen ezt a társadalmi réteget a két világháború közötti Eperjesen is nagyobb részt éppen a zsidóság képviselte. Spányi a középosztály és a polgárság kifejezést szinonimaként használta (de emlegetett például „polgári középosztályt” is); a két terminus között most magam sem teszek különbséget.

Spányi Artúr, az eperjesi városi polgárság képviselője

Spányi Artúr az eperjesi Minerva Nyomda tulajdonosaként vásárolta meg az *Új Világ* című hetilapot 1920 októberében, melyet akkor már egy éve maga szerkesztett.¹⁵ Az újság 1919 és 1940 között jelent meg, és Hodinka Tivadar rövid életű, *Sáros* című hetilapját leszámítva¹⁶ a két világháború között az egyetlen magyar nyelvű sajtóorgánium volt a városban. A hetilap az *Eperjesi Lapok* folytatásának volt tekinthető, amelyet 1919 közepén a csehszlovák hatóságok betiltottak.¹⁷ Spányi újságírói pályáját 1918 előtt kezdte a *Sáros* című hetilapnál Dzurányi László mellett, aki az 1920-as években a *Prágai Magyar Hírlap*, 1933-tól pedig az aktivista irányvonalú *Magyar Újság* főszerkesztője lett, s akit egy cikkében tanítómesterének nevezett.¹⁸

A hetilapról, akárcsak a politikai pártok tevékenységéről és az eperjesi sajtóéletéről rendszeresen jelentettek az Eperjesi Rendőrkommisszariátus munkatársai cseh vagy szlovák nyelven íródott helyzetjelentéseikben. Egy 1923-as jelentés az *Új Világ*ot magyar hetilapként írta le, amely a „*helyi viszonyokkal és a magyar*

---

¹⁵ Spányi Artúr: Sáros magyarságához! *Új Világ*, 1920. október 17., 1.

¹⁶ Kipsová, Mária: *Bibliografia Slovenských...*, 1968, i. m., 960.

¹⁷ Potemra, Michal: *Novinárstvo*, 1965, i. m., 200.

¹⁸ Spányi Artúr: Levél a jubiláns Dzurányi Lászlóhoz elindulása stációjáról. *Új Világ*, 1930. május 11., 1.

érdekekkel meglehetősen objektíven foglalkozik”.¹⁹ Két évvel később a járási főnök az eperjesi szlovák pártsajtó egyoldalúságát elemezve már cinikusan jegyezte meg jelentésében, hogy „...noha a helyi magyar lap, az *Új Világ* szeret a pártatlanság szerepében tetszelegni, az »öslakosság« folytonos hangoztatásával, mégis rendszeresen gyűlöletet gerjeszt az államfordulat után idejött »idegen betolakodók« ellen.”²⁰ Ezt az utóbbi megállapítást egy későbbi jelentés hivatalosan korrigálta, cáfolva, hogy az újság bármikor is használta volna az „idegen betolakodó” kifejezést.²¹

Spányi egy 1920 elején megjelent programadó vezércikkében hangsúlyozta, hogy újságja a magyar kisebbség érdekeit fogja képviselni.²² A lap ugyanakkor nem kötelezte el magát végérvényesen a kisebbségi magyar pártok politikája mellett, s hogy hangvételét kezdetben a rendőrség is meglehetősen objektívként értékelte, bizonyára emiatt volt. Spányi egy vezércikkében nyomatékosította, hogy a különféle magyar érdekcsoportok közt nem fog különbséget tenni: „Pártokon kívül állunk, függetlenül mindentől és mindenkitől. Mi csak a magyarság ügyét szolgáljuk és ennél az ügynél nem ösmerünk politikai differenciákat.”²³ S bár a korban számos újság nevezte magát függetlennek úgy, hogy politikailag mégis elkötelezett volt valamely párt irányába, ezt a célkitűzést az *Új Világ* – legalábbis az országos politikai pártokhoz való viszonyulás tekintetében – következetesen végig is vitte.

¹⁹ Štátny archív v Košiciach, fond Košická župa, krabica 260, inv. č. 5, č. spisu 66. –prez.1923, Pravidelná mesačná situačná zpráva z okrese prešovského za mesiac apríl 1923. A. Časť politická, 1.

²⁰ Štátny archív v Košiciach, fond Košická župa, krabica, inv. č. 3, č. spisu 100. – prez./1925, Pravidelná mesačná situačná zpráva z okrese prešovského za mesiac marec 1925, Činnosť tlače.

²¹ Egy *Új Világ*ban megjelent cikk írója szerint a városi tanácsban senkinek sem okoz gondot a magyar nyelvhasználat, kivéve azokat, „akiket Csehországból vert ide a sors szele”. Lásd. A városi közgyűlés. *Új Világ*, 1920. december 5., 1.; Egy másik cikkben előkerült a szlovák társadalom politikai érettségének kérdése, melynek kapcsán az anonim cikkíró megjegyezte: „A szlovenszkói intelligencia pedig minden tekintetben van azon a kultúrmagaslaton, mint a Csehországból idetelepült jövevények.” A politikai éretlenség. *Új Világ*, 1922. augusztus 6., 1.

²² Hírek. *Új Világ*, 1920. január 4., 4.

²³ Spányi Artúr: Sáros magyarsághoz. *Új Világ*, 1920. október 17., 1.

A magyarok az 1920-as években a lakosság mintegy 11, 1930 után pedig 4,3%-át tették ki.²⁴ Az *Új Világ*ban egyszerre publikáltak az Eperjesen legerősebb párt, az Országos Keresztényszocialista Párt (a továbbiakban OKP), valamint az MNP politikusai, de a pártokhoz konkrétan nem kötődő magyar és zsidó közéleti személyiségek is. A hetilap rendszeresen közölte az ellenzéki magyar pártok felhívásait, véleményt mondott magyar kérdésekben, s nemcsak a helyi magyar politikai és kulturális rendezvényekről tudósított, hanem szívéen viselte a helyi magyar középiskola helyzetének alakulását is.²⁵ Egy alkalommal például a szerkesztőség nyílt levelet írt a városi tanácshoz az eperjesi községi közkönyvtár magyar tagozatának felállítása érdekében.²⁶

A lap egy 1920-as vezércikke három dolgot jelölt meg a magyar kisebbség feladataként: a szlovák nyelv elsajátítását, mivel az feltétele lehet a munkavállalásnak, a magyarság társadalmi egyesületekben való tömörülését, illetve a meglévő magyar politikai pártok befolyásának kihasználását.²⁷ A szerkesztő a magyar kisebbséget egy egységes nagypártban látta volna a legszívesebben, és hosszútávon nem tartotta szükségyszerűnek az ellenzéki magatartást. Ahogy írta: „eredményesebb egy többségi párt függetlenségét alkotni, amelytől szükség esetén a nem, vagy ellenszavazás fegyverével nagyon sokat lehetne elérni.”²⁸ Ez a megfogalmazás első olvasatra egy aktivista politikai alternatíva meglétére utal, s ezt erősítik meg az államhoz való lojalitás kérdését körüljáró és az állami ünnepeknek szentelt cikkek is. Az aktivista magatartás a szudétánemetek vonatkozásában került be a korszak csehszlovák politikai köztudatába és többé-kevésbé a prágai kormányzattal való együttműködést jelentette, miszerint a német kisebbség alapvető célkitűzéseit csak a csehszlovák pártokkal való együttműködés révén, a hatalmon belülről lehet megfelelően

---

²⁴ In: *Československá statistika*. Svazek 9, 1924, i. m., 29; *Československá statistika*. Svazek 98, 1934, i. m., 100–35.

²⁵ Lásd például A magyar iskolák. *Új Világ*, 1920. augusztus 1., 1.; Az utolsó eperjesi magyar termés is kitermett... *Új Világ*, 1926. február 21., 2.

²⁶ Az *Új Világ* szerkesztősége: A községi közkönyvtár magyar tagozatának felállítása érdekében Nyílt levelünk a városi tanácshoz. *Új Világ*, 1926. augusztus 8., 1.

²⁷ A magyarság feladata a köztársaságban. *Új Világ*, 1920. december 5., 1.

²⁸ [Spányi Artúr?]: A reális politika. *Új Világ*, 1922. január 7., 1.

képviselni. Szemben állt a Csehszlovákiának mint államnak a létjogosultságát megkérdőjelező „negativista”, ellenzéki magatartással. Simon Attila szerint az MNP ekkori ún. reálpolitikája volt a korszak legígéretesebb kiegyezési kísérlete a kisebbségi magyar elit és a prágai kormányzat között, amely végül kudarcra végződött.²⁹ Spányi már 1922-ben, jóval az MNP megalakulása előtt írt „a magyarság számára üdvös reálpolitikáról”, amely elképzelése szerint hosszútávon minden magyar politikai irányzat számára elfogadható lehet.³⁰ 1924-ben Szent-Ivány Józsefnek egy rimaszombati beszédére reflektálva jegyezte meg, hogy lapja kezdetektől fogva reálpolitikát hirdetett, amely alatt „a gyakorlati és az adott életviszonyokkal számoló elhelyezkedés szükségességét” értette. „Az itt élő magyarságnak számolnia kell az itteni viszonyokkal és a saját legegységesebb érdekében itt úgy el kell helyezkednie, hogy súlyával és összenyalóbb ereivel hatni is tudhasson.”³¹ Ezek után nem meglepő, hogy az *Új Világ* az MNP megalakulását is üdvözölte, melyben a saját lapja által hirdetett Szent-Iványi-féle reálpolitika igazolását látta.³²

Ezzel párhuzamosan Spányi 1920-as évekbeli legmarkánsabb politikai megnyilvánulása az ún. Városi Polgári Párt (korabeli szlovák nevén Mestská občianská strana, a továbbiakban VPP) megalapítása volt. Csehszlovákia megalakulását követően Eperjest rendezett tanácsú városból nagyközséggé fokozta le az 1920. évi 210. törvény.³³ Az államfordulat után egy sor pénzügyi és oktatási intézmény szűnt meg vagy hagyta el a várost (pénzügyigazgatóság, ügyvédi kamara, jogakadémia, teológiai kar). 1923-ig több mint száz városi tisztviselőt és alkalmazottat nyugdíjaztak vagy bocsátottak el.³⁴ A csehszlovákiai városok nagy része komoly adósságokat

²⁹ Vö. Simon Attila: *Elfelelt aktivisták...*, 2013, i. m., 60–70.

³⁰ Az igazi demokrácia. *Új Világ*, 1922. augusztus 20., 1.

³¹ [Spányi Artúr?]: Reálpolitikát hirdet lapunk. *Új Világ*, 1924. augusztus 24., 1.

³² Mai lapszámunk választókerületünk választási eredményeit hozza. *Új Világ*, 1925. november 15., 1.

³³ Zákon ze dne 22.3.1920 o prozatimní úpravě správy politické na Slovensku. <http://www.epravo.cz/vyhledavani-asp?Id=1791&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> (2014-07-30)

³⁴ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov 1923–1945, krabica 33, inv. č. 1, Zápisnice. Číslo spisu, 2405/1923.adm. Výt'ah zo zápisnica riadneho dňa 28. februára 1923. pod predsedníctvom podstarostu Dr. Jozefa Egera vydržianého zasadnutia zástupiteľského sboru mesta Prešova.

halmozott fel a háború idején, az infláció és a háború utáni gazdasági krízis pedig éppen 1921 és 1923 között tetőzött.³⁵ A közigazgatási-politikai változásokra nagyon érzékenyen reagált a korabeli városi közvélemény.³⁶ A centralizáció jegyében megvalósult reformokat a lokális városi közösségek saját önkormányzatuk, különállásuk támadásaként értékelték. Mindezzel szoros összefüggésben lehet megérteni az eperjesi VPP 1921-ben történő megalakulását.³⁷

Spányi 1923-ban mint nyomdatulajdonos és kereskedő a VPP listájának hatodik,³⁸ 1927-ben pedig negyedik helyén szerepelt a községi választásokon,³⁹ s 1928-ig a párt programját támogatta újságján keresztül is. Az 1923-as községi választások előtt az *Új Világ* több vezércikkének szerzője egy önálló, a város érdekeit hathatósabban képviselő politikai formáció megszervezésének a szükségessége mellett érvelt. Az írások – melyek feltehetőleg Spányi tollából származtak – a sárosi toleranciára és összetartozás-érzésre apellálva buzdították az olvasókat, hogy szavazatukkal a „politikamentes” VPP-t támogassák, melyet az újság leginkább csak platformnak vagy választóközösségnek nevezett.⁴⁰ A pártot alapítói olyan tömörülésnek szánták, amely kizárólag a községi választásokra állna össze annak érdekében, hogy a város gazdasági és kulturális ügyeiben saját, helyi tapasztalattal rendelkező képviselők vegyenek részt. Egy másik vezércikk az ún. eperjesi őslakos közösséget szólította meg, amely saját kezébe veheti sorsa irányítását az „államalkotó elemek”, pontosabban a cseh hivatalnokréteg ellenében.⁴¹

Spányi a választások előtt, 1923. szeptember elejére tiltakozó nagygyűlést is szervezett, amelyen a „város tervszerű visszafejlesztése”, vagyis a városi autonómia felszámolása, a megyerendszer átalakítása és a már említett intézmények

---

³⁵ Hallon, Ludovít: *Príčiny, priebeh...*, 2004, i. m., 304.

³⁶ Egy „város” ravatalon. Eperjes Prešov város 1132–1922. *Új Világ*, 1923. január 1., 1.

³⁷ [Spányi Artúr?]: „Adjuk vissza a várost önmagának!” Megalakult a városi polgári párt. *Új Világ*, 1921. július 17., 1.

³⁸ A Városi Polgári Párt listáján. *Új Világ*, 1923. szeptember 2., 2.

³⁹ Polgártársak, őslakosok! Szavazatok az egyetlen politikamentes pártra! *Új Világ*, 1927. október 16., 1.

⁴⁰ A községi választásokról. *Új Világ*, 1921. augusztus 21., 1.

⁴¹ Az őslakosságot új próbára állítják. *Új Világ*, 1923. július 1., 1.

megszűnése vagy elköltözése ellen kívánt szót emelni.⁴² A VPP világnézetileg a liberális pártok közé sorolta magát, melyben „a városnak liberálisan gondolkodó lakossága tömörülhet nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül.”⁴³ Vezetőségében nagyrészt a helyi neológ zsidóság és az evangélikus magyar értelmiségiek tömörültek. A párt csak az 1920-as években tudott sikereket elérni, 1923–1927 között jelöltje, Flórián Károly volt Eperjes polgármestere, 1927-ben pedig a választójogú lakosság mintegy 10%-a szavazott rá.⁴⁴ 1928-ban viszont már csak valamivel több, mint 6,⁴⁵ majd 1932-ben a szavazatok 5%-át szerezte meg,⁴⁶ mivel az országos politikai pártok (főként az OKP és a kommunisták) maradtak továbbra is a legnépszerűbbek.

Az 1928-as eperjesi községi választástól kezdve az *Új Világ* már egyáltalán nem kampányolt a magyar pártok mellett,⁴⁷ sőt az 1930-as évek elejére fokozatosan eltávolodott a VPP politikájától is. Spányi elképzelése egy egységes magyar pártról szintén nem vált valóra, s talán ez volt az oka annak, hogy a magyar kisebbségpolitikát támogató cikkek is rendre elmaradtak újságjában. Bár Maléter István, az MNP vezető személyiségének 1933-ban bekövetkező haláláig gyakran nyilvánult meg a lapban a párt másik helyi vezetője, Rosenberg Mór. Később a lap az Egyesült Magyar Párt 1936-os megalakulását sem kommentálta különösebben. Spányi, Dzurányi László révén kapcsolatban állt a magyar ellenzéki elit azon részével, amely 1933 után az aktivista alternatívát választotta és megalapította

⁴² Spányi Artúr: Alarm. *Új Világ*, 1923. augusztus 12., 1.; Lásd még Sáros-megyé és Eperjes impozáns tiltakozó nagygyűlése. *Kassai Napló*, 1923. szeptember 5., 4.

⁴³ Miért volt szükséges, hogy az országos politikától mentes városi polgári párt zászlót bontson? *Új Világ*, 1923. szeptember 2., 4.

⁴⁴ Levizsgáztunk. *Új Világ*, 1927. október 23., 1. Lásd még Konečné volebné výsledky na celom Slovensku. *Gazdovské Noviny*, 1927. október 28., 3.

⁴⁵ 8151 leadott szavazat megoszlása. *Új Világ*, 1928. szeptember 16., 1.; Výsledky obecných volieb v Prešove. *Slovenský Východ*, 1928. szeptember 11., 3.

⁴⁶ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov 1923–1945, krabica 12, inv. č. 129, Výsledok obecných volieb konaných dňa 25. IX. 1932.

⁴⁷ A községi választások. *Új Világ*, 1928. szeptember 9., 1.

a *Magyar Újságot*.⁴⁸ Nem kizárt, hogy ez a döntés közvetlen befolyást gyakorolt Spányi magyar ellenzéki pártokhoz való hozzáállására is.

Összességében a magyar közéletnek szentelt cikkek és a többé-kevésbé következetes pártatlanság lehetett az oka annak, hogy bár megjelenésének első éveiben nemcsak a csehszlovák államszervek, hanem a helyi magyar társadalom egy részéről is bizalmatlanul viszonyultak az újsághoz, az 1920-as évek közepére azt a legerősebb helyi politikai erő, a keresztényszocialisták is elfogadták és publikáltak benne.

Az *Új Világ* rendszeresen közölt cikkeket Eperjes helytörténetével kapcsolatban. A széles szerzői gárdát felsorakoztató *Új Világ* a Sáros vármegyével és központjával kapcsolatos politikai, gazdasági és kulturális jellegű, a régió műemlékeinek védelmére, emlékezetének ápolására vagy éppen gazdasági és turisztikai fejlesztésére vonatkozó publicisztikák kiapadhatatlan forrása, egyúttal viszonyítási pont lett a korban. Wallentinyi Samu, a kor elismert evangélikus professzora is megjegyezte, hogy a hetilap „*igazi meleg szeretettel csüng ezen a mi Tarczaparti Athénünkön*”.⁴⁹ A lapban publikálók ezzel tovább erősítették a felekezeti és nemzetiségileg toleráns Sáros vármegye képét.⁵⁰ Nem véletlen, hogy éppen a lap liberálisként leírható hangneme, valamint az eperjesi kulturális élet szinte minden szegmensét integrálni kívánó szándéka miatt az 1990 után megjelent visszaemlékezések meglehetősen idealizálták az újság közéletben betöltött szerepét.⁵¹ Talán azt sem mellékes megemlíteni, hogy ez volt a leghosszabb életű sajtóorgánium Eperjesen a két világháború között, bár az eperjesi újságírással elég kimerítően foglalkozó szlovák szakirodalom mintha a létezéséről sem akarna tudomást venni.⁵²

Néhány cikkből arra következtettek, hogy Spányi az anyanyelvi hovatarozás alapján határozta meg a magyar nemzeti közösséget.

---

⁴⁸ Dzurányi Lászlóról és a Magyar Újságról legújabban lásd Simon Attila: *Elfeledett aktivisták...*, 2013, i. m., 129–136.

⁴⁹ Wallentinyi Samu: *Miért?...* Vettük a következő sorokat. *Új Világ*, 1921. szeptember 4., 1.

⁵⁰ Erről bővebben lásd. Ablonczy Balázs: *Virtuális Sáros...*, 2001, i. m.

⁵¹ Zeman László: *Gymnasiologia...*, 2003, i. m. 167; Lahav, Yehuda: „Novy svet”..., 2007, i. m.

⁵² Džujko, Ján: *Slovenská tlač...*, 2012, i. m., 201.

Egy 1920-as, előfizetőket toborzó vezércikkében így fogalmazott: „Ezen a héten bekapogtatok minden magyarul beszélő Testvérünkhöz. Az Új Világnak otthont kell kapnia mindenütt, ahol magyarul beszélnek.”⁵³ Ezt látszanak megerősíteni egyrészt azok a lapban közölt írások, melyeknek témája részben az anyanyelv volt,⁵⁴ másrészt Spányi kiadói tevékenysége is. A Minerva Nyomda főként magyar nyelvű köteteket jelentetett meg, de szlovák–magyar nyelven készült el az általa szerkesztett eperjesi címtár is.⁵⁵ Egy alkalommal Spányi annak ellenére közölte egy eperjesi OKP-s cikkét, hogy nem értett egyet annak tartalmával, s mint fogalmazott: „...szívesen közöljük a fenti sorokat, mert ezen közléssel is dokumentálnunk sikerül, hogy az »Új Világ« az a platform, melyen társadalmi, felekezeti, politikai és minden más különbségre való tekintet nélkül, a magyar szó varázslatos összefogó erején át találkozik városunk és megyénk egész társadalma.”⁵⁶

A nyelvhasználat azért is központi kérdés a két világháború közötti szlovákiai zsidóság vizsgálatánál, mert a korban nem egyszer az államhoz való lojalitás összefüggésében értelmezték. Jó példa erre a korabeli szlovák nyelvű publicisztika, melynek gyakori témája volt a magyar kultúrát fenntartó és támogató zsidók sztereotipizálása,⁵⁷ sőt jellemző volt rá az antiszemita hangnem is, amely az 1930-as évek közepétől erősödött fel.⁵⁸ Nemcsak Hlinka Szlovák Néppártjának sajtója, hanem például a Kassán megjelenő, kifejezetten kormánypárti Slovenský východ egyes publicistái is olyan diskurzus kialakítására törekedtek, amely számon kérte a zsidókon az 1918 előtti magyarosításban játszott szerepüket,⁵⁹

⁵³ Spányi Artúr: Sáros magyarságához. *Új Világ*, 1920. október 17., 1.

⁵⁴ Például az eperjesi magyar középiskola kapcsán: „A magyarság nem felekezet, a magyarság nemzetiség, amely magyarul beszél, magyarul érez.” A magyar iskolák. *Új Világ*, 1920. augusztus 8., 1.; Ehhez még lásd: Ki az, hogy: „Óslakos”? *Új Világ*, 1926. április 25., 1.

⁵⁵ Spányi Artúr: *Adresár mesta Prešova...*, 1931. i. m.

⁵⁶ Egy öreg kerszoc: Emlékezés 1920-ra. *Új Világ*, 1927. február 13., 1.

⁵⁷ Klein-Pejšová, Rebekah: „*Abandon your role...*” 2009, i. m.

⁵⁸ Vö. Miklošková, Alena: *Antisemitizmus v regionálných...*, 2013, i. m.; Mlyneková, Miriam: *Židia na stránkach...*, 2011, i. m.

⁵⁹ Lásd például Pridavok, Anton: *Madarizácia východu*, i. m. Lásd. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1302/Pridavok_Publicistika/3 (2014-06-19)

valamint azt, hogy magyarul beszélnek a szlovák helyett,⁶⁰ folyamatosan megkérdőjelezve ezzel az államhoz való lojalitásukat. „...a keletiszlovák városokban, ahol magyarok egyáltalán nincsenek, a zsidók tartják fenn a magyar nyelvet, támogatják az államunk ellen dolgozó sajtót, ezáltal azokat a mozgalmakat is, amelyek a mi függetlenségünk megrontása ellen irányulnak” – olvashatjuk egy korabeli szlovák lapban.⁶¹ Az antiszemitizmus a magyar kisebbségi újságírást kevésbé jellemezte, a magyar publicisták és lapkiadók között eleve magas arányban voltak zsidó személyiségek.⁶²

A nyelvhasználat kérdése visszatérő eleme volt a zsidóságot érintő rendőrségi jelentéseknek is, bár összességében a hatóságok is belátták, hogy a magyar beszéd nem feltétlenül jelent valamiféle illojális magatartást vagy a Horthy-féle Magyarországgal való azonosulást.⁶³ 1925-ben az Eperjesi Rendőrkommissziariátus vezetője az *Új Világról* készült egyik jelentésében megállapította, hogy a szerkesztő, Spányi zsidó, és újságját „üzleti okokból” írja magyar szellemben, „hogy így szerezzen előfizetőket az »öslakosság« soraiból, mert ezek valóban még mindig legszívesebben magyarul olvasnak.”⁶⁴

Noha a Spányi-féle „öslakos közösségbe” az 1918 után betelepült cseh hivatalnokrétegen kívül minden eperjesi lakos beletartozott, kétségtelen, hogy a hetilap külön hangsúly fektetett arra, hogy a helyi zsidóság kedvében járjon. Teret engedett nemcsak az eperjesi zsidó közélet vitáinak,⁶⁵ hanem a kulturális és hitéletbeli

⁶⁰ Klein-Pejšová, Rebekah: „*Abadon Your Role...*”, 2009, i. m., 351. 361.; Švorc, Peter: *Mestá na východnom...*, 2013, i. m., 45.

⁶¹ Idézi Miklošková, Alena: *Antisemitizmus v regionálných...*, 2013, i. m.; 238.; Vö. Hradská, Katarína: *Postavenie Židov...*, 1999, i. m., 133.

⁶² Filep Tamás Gusztáv: *Zsidó magyarok...*, 2011, i. m.

⁶³ Klein-Pejšová, Rebekah: „*Abadon Your Role...*”, 2009, i. m., 345.

⁶⁴ Štátny archív v Košiciach, fond Košická župa, krabica 262, inv. č. 5, č. spisu 1483./25.pres., Policajné komisárstvo v Prešove Župnému úradu, Predmet: Prešov – Pomery po stránke tlačovej, 1.; Az eperjesi zsidók két világháború közötti nyelvhasználatával kapcsolatban lásd: Kalina, Ján: *Zavinili to...*, 2000, i. m., 5–44.; Kalinová, Agneša – Juráňová, Jana: *Mojich 7 životov...*, 2012, i. m., 9–68.

⁶⁵ Lásd például Ferbstein Károly: 1927 és a zsidó politika. *Új Világ*, 1927. január 2., 1.; Rosenberg Mór: Néhány megjegyzés Dobránszky Jánosnak az eperjesi zsidósághoz intézett nyílt levelére és dr. Ferbstein Károly „válasz”-ára. *Új Világ*, 1928. január 22., 3.

eseményekről való tudósításoknak is. Koral Álmos *Zsidók a válaszáton* című röpirata szintén Spányi nyomdájában jelent meg.⁶⁶ Ráadásul az újságban hirdetőik nagy része a tőkeerős helyi zsidó vállalkozók közül került ki, vagyis bizonyos szempontból ők voltak a lap anyagi háttérének biztosítékai. Ez ugyanakkor általában a szlovák nyelvű helyi lapokra is elmondható volt. De ezzel cseng össze Yehuda Lahav megjegyzése is, miszerint az újságot a helyi neológia is támogatta anyagilag.⁶⁷ Egy rendőrségi jelentésből viszont kiderült az is, hogy Spányi az ortodoxiával inkább rossz viszonyt ápolt, ami azzal volt magyarázható, hogy az *Új Világ* egy alkalommal az ortodox hitközség számára sértő módon számolt be egy zsidó ünnepről.⁶⁸

A hetilap 1933 után rendszeresen közölt nácizmussal szembe fordított cikkeket, főként Horovitz Gyula helyi zsidó ügyvéd tollából. Noha Spányi az 1930-as évektől a kereskedői és ezzel kapcsolatos érdekvédelmi tevékenységének rendelte alá a lapot, arról a magyar szerepkörrel nem kívánt lemondani, amelyet korábban alakított ki magának. Amikor 1933-ban magyar részről felrötták neki, hogy nem emeli fel kellően a hangját a magyarokat ért támadások ellen, a következőképpen reagált: *„Mi sohasem láttuk és ma sem látjuk a vidéki kisebbségi magyar újságírás feladatát abban, hogy az állandóan és fél téglával verje a mellét: íme mi ilyen fenegyerekek, mi ilyen megbízható magyarok vagyunk. Mert ahol önreklámra van szükség, ott az önreklám már úgy sem segít. A mi becsületes magyar szándékainkat és az itteni magyarságért elvégzett munkánkat igazolja az elmúlt 13 esztendő minden egyes példányszáma. Ezt sem letagadni, sem félremagyarázni nem lehet, mert állandóan itt a bizonyíték.”* Ugyanitt ismételtlen nyomatékosította, hogy a lap a reálpolitika gondolatának egyedüli helyes volta mellett áll ki. *„Ez annyit jelent, hogy nem donkihóteként szélmalomharcot vívni nem létező, vagy képzelt ellenségekkel, hanem számolva az adottságokkal, hirdetni és barátokat szerezni annak a tisztességes elgondolásnak,*

⁶⁶ Koral Álmos [Kömlös Aladár]: *Zsidók a válaszáton*, 1920, i. m.

⁶⁷ Lahav, Yehuda: „Novy svet”..., 2007, i. m., 39.; Az *Új Világ*ot a szakirodalom egy része is a zsidó neológia lapjaként említi. Kónya, Peter: *Dejiny Židov...*, 1997, i. m., 58.

⁶⁸ Štátny archív v Košiciach, fond Košická župa, krabica 262, inv. č. 5, č. spisu 1483./25.pres., Policajné komisárstvo v Prešove Župnému úradu, Predmet: Prešov – Pomery po stránke tlačovej, 1.;

amely benne él minden reálisan gondolkodó magyar vérünk lelkében: békét akarunk, megélhetést akarunk, megbecsülést akarunk, kulturális és gazdasági egyenjogúságot akarunk és ehhez jogunk is van, mert teljesítjük az állammal szembeni kötelességeinket.” S ezzel kapcsolatban még hozzátette: „A reklámhazafiaskodás ideje lejárt!”⁶⁹ Spányi végül 1937 januárjában adta el az újságot, s mondott le a szerkesztésről egyéb, nem helyhez kötött elfoglaltságaira hivatkozva.⁷⁰

Spányi Artúr, a középosztály gazdasági érdekképviselője

A zsidók már 1918 előtt jelentős szerepet játszottak az egykori Sáros vármegye és központja, Eperjes kereskedelmében. Csehszlovákia létrejötte teljesen új gazdasági körülményeket teremtett, melyek sok esetben nem kedveztek a zsidó vállalkozói-kereskedő rétegnek. A cseh kereskedők olcsó cseh árukkal árasztották el a piacot, mely a zsidó kisiparosok számára leküzdhetetlen versenyt jelentett. Mivel a kormány főleg a szövetkezeteket támogatta, a csehszlovák gazdaságpolitika is közrejátszott a zsidó kereskedői réteg tönkremenetelében.⁷¹

A város kereskedőit összefogó eperjesi Grémium 1926 tavaszán tervezetet készített, amely tizenegy pontban foglalta össze a kereskedők aktuális problémáit.⁷² A tervezet főként a különféle adófajták eltörlését, a magas adók és a bírósági díjak leszállítását, valamint a Lengyelországgal és Magyarországgal való áruforgalom szabad áramlásának engedélyezését szorgalmazta. Követelték a szövetkezeteket érintő állami támogatások megszüntetését, mivel azok leküzdhetetlen konkurenciát jelentenek a helyi kereskedelem számára. A hatodik pontban amellet érveltek, hogy az „idegen vidékről érkező kereskedők” ne kereskedhessenek adómentesen a városban, burkoltan utalva az olcsó cseh áruk helyi piacon való megjelenésére. Eperjes gazdasága szempontjából kulcsfontosságúnak tartották az Eperjes és Varannó közti vasútvonal

---

⁶⁹ [Spányi Artúr?]: A hét margójára. Lássunk tisztán! *Új Világ*, 1933. december 3., 1.

⁷⁰ Spányi Artúr: Búcsúszom az olvasótól. *Új Világ*, 1937. január 10., 3.

⁷¹ Zima András – Glässer Norbert: *Gazdasági helyzet...*, 2013, i. m., 151.

⁷² Štatny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium v Prešove 1909-1949, krabica 1, č. spisu 18/III.1926. Návrhy ohľadom aktualných otázok.

felépítését, szerintük ennek hiánya az egyik oka, hogy a város „az elmúlt években gazdasági szempontból teljesen lehangyolott”.⁷³ A tervezet kilencedik pontja az 1918 novemberében kirabolt eperjesi kereskedők kárpótlását követelte, ezzel kapcsolatban a Grémium a csehszlovák pénzügyminiszterhez is eljuttatott egy kérvényt.⁷⁴

Spányi Artúr részben saját gazdasági érdekeinek hathatósabb védelme érdekében, részben személyes ambícióktól is vezérelve aktív részt vállalt az eperjesi kereskedők érdekvédelmi szervezeteinek tevékenységében. A források a Minerva Könyvnyomda és Papírüzlet tulajdonosaként említik, mely révén széles ügyfélhálózatot épített ki.⁷⁵ Az *Új Világ*on kívül Spányi nyomdájában készült többek között a kormányparti Vychodný Slovák, a Nimród című, kétnyelvű vadászati szaklap és a Szlovenszkói és Ruszinszkói Vaskereskedők Országos Szövetségének lapja is.⁷⁶ A Minerva hatalmas nyomtatványraktárral rendelkezett, nagy bevétele származott a hirdetésekéből, a hivatali, kereskedelmi, pénzügyi és ügyvédi nyomtatványokból, valamint egyéb megrendelésekből. Spányi a közép a hatvanhat jómódú eperjesi polgár közé tartozott, akik az 1930-as évek elején már saját magánautóval jártak.⁷⁷ A forrásokból eddig nem derült ki, hogy egyéb vállalkozásai is lettek volna. Mindenesetre neki is érdekében állt, hogy az eperjesi kereskedőknek hatékony érdekvédelmi hálózata épüljön ki, amely nemcsak a város gazdaságpolitikájára tud befolyással lenni, hanem az ország területén működő többi ipartársulattal együttműködve akár magasabb szintre is emelheti ennek az érdekcsoportnak a képviselését.

Spányi 1931 és 1934 között elnöke volt az eperjesi járás kereskedőit összefogó Kereskedelmi Szakipartársulatnak.⁷⁸ Az 1920-

⁷³ Uo. 11. Vybudovanie železničnej trati Prešov – Vranov

⁷⁴ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium, krabica 24, č. spisu 2/1931, Správa o vyrabovaním a situácii prešovských obchodníkov, Prešov, dňa [?]-ho januára 1923.

⁷⁵ Štátny archív v Košiciach, fond Košická župa, krabica 77, č. spisu 4590/1925, Predmet: Časopis Nový Svet – zanuknutie, V Prešove, dňa, 30. IV. 1925

⁷⁶ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Okresný úrad Prešov 1923–1945, krabica 42, inv.č. 218, č. spisu 16337/1929. Knihlačiareň Minerva; Ehhez lásd még: Džujko, Ján: *Alexander Duchoň...*, 2012, i. m., 17.

⁷⁷ Spányi Artúr: *Adresár mesta Prešova...*, 1931, i. m.,

⁷⁸ Dopirák, Anton: *Okresné živnostenské...*, 2011, i. m., 6.

as évektől az eperjesi Grémium munkájában is részt vett, s 1923-ban egy rövid ideig az *Új Világ*ot is kizárólag ennek az érdekcsoportnak kívánta alárendelni.⁷⁹ A források 1927-ben, majd 1929-ben a szervezet alelnökeként említik.⁸⁰ A fennmaradt közgyűlési jegyzőkönyvek szerint 1931-ben választották meg a Grémium elnökének,⁸¹ s mint ilyen rendszeresen részt vett az Ipartársulatok és Grémiumok Országos Szövetségének munkájában is.⁸² 1936-ban már országos alelnök volt.⁸³

Az ipartársulatok és a grémiumok szerteágazó társadalmi és gazdasági céljaiak közül Gaucsik István kiemeli a tagoknak nyújtott anyagi támogatást, nyersanyagraktárak, vásárcsarnokok, szövetkezeti hitelintézetek alakítását, ipari és inasiskolák működtetését, valamint tanuló műhelyek vagy szaktanfolyamok szervezését.⁸⁴ Miután az 1929–1933-as gazdasági világválság Szlovákia területét is elérte, a Grémiumok munkája felértékelődött, hiszen a válság az ipartársulatok és grémiumok által képviselt kereskedői réteg gazdasági és pénzügyi helyzetére is kihatással volt. Még a Prágai Magyar Hírlap is beszámolt arról az esetről, amikor egy adóügyi bizottság 1932 őszén megjelent Eperjesen, hogy az eperjesi kereskedők adóhátralékait behajtsa. „*A város legismertebb embereinél is házkutatást és személymotozást tartott [...] A bizottság megjelenése a városban nagy riadalmat keltett. Az*

⁷⁹ Az újság fejlécében ugyanis néhány hétig az volt olvasható, hogy az „Eperjesi Kereskedők Testületének”, vagyis a Grémiumnak a hivatalos lapja. Lásd *Új Világ*, 1923. április 1., 1.

⁸⁰ Miért mondott le a Keresk. Testületének alelnöke? *Új Világ*, 1927. március 20., 3.; Lásd még Štátny archív v Prešove, fond Policajný komisariát v Prešove 1923–1934, krabica 1, Index spolkov. Číslo spolku 98.

⁸¹ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium, krabica 24, č. spisu 320/1931. Zápisnica zapísana dňa 19. júla 1931 na mimoriadnom valnom zhromaždení Obchodného grémia v Prešove, 3.; Uo. č. spisu 190/1936, Výročná správa z 1936. Az országos szövetség 1928-ban Turócszentmártonban jött létre. Erről részletesebben lásd. Gaucsik István: *Szlovák–magyar pozícióharc...*, 2008, i. m., 19.

⁸² Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium, krabica 24, č. 244/1932, Zápisnice z výborového zasadnutia Krajinského zväzu živnostenských spoločností a grémií pre Slovensko a Podkarpatskú Rus. A G

⁸³ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium, krabica 24, č. spisu 120/1936, Zápisnica Zemskeho svazu obchodných grémií v Bratislave; Ehhez lásd még Gaucsik István: *A jog erejével*, 2008, i. m., 226.

⁸⁴ Gaucsik István: *Szlovák–magyar pozícióharc...*, 2008, i. m., 19.

*adórepülőbizottság tagjai először Spányi Artúrhoz, az Új Világ szerkesztőjéhez, az eperjesi közös ipartársulat elnökéhez mentek, Spányi Artúrt megmotozták, elvitték minden nála található pénzt, felnyitották Wertheim-szekrényét, majd Spányi Artúr lakásán tartottak házkutatást. Elvitték szőnyegeit, a falakról leszedték a képeket és elszállították. A bizottság tagjai kijelentették, hogy nem respektálják az adóhátralék ügyében eddig kötött megállapodásokat, és követelték a hátraléknak azonnali kifizetését.*⁸⁵ Erre válaszul a Grémiumok Országos Szövetsége országos tüntetősorozatot szervezett a bizottságok fellépése ellen.⁸⁶ Spányit ekkor már nemcsak személyesen érintette a gazdasági világválság hatása (lásd a házkutatást), hanem a Grémium élén, s a Kereskedelmi Szakipartársulat munkájában is tapasztalhatta, hogy mekkora szükség van a kereskedők politikai szintéren való hatékonyabb érdekérvényesítésére is. Főként, ha belegondolunk, hogy az eperjesi Grémium 1933-ra több mint 1000 tagot számlált,⁸⁷ amely az eperjesi választójogú lakosság mintegy 10%-át jelentette.

Spányi, miután fokozatosan eltávolodott a VPP és a magyar pártok politikájától, 1932-ben megalapította saját „választóközösségét”, mely a Kereskedők, iparosok, háztulajdonosok és polgárság középosztályának gazdasági választóközössége nevet vette fel. A párt célja a helyi ipar és kereskedelem érdekvédelme, valamint a pótadók elleni küzdelmen túl összességében az volt, hogy a város takarékosabb gazdálkodást vezessen be. A kampányban visszaköszönt a Spányi újságjában is megjelenő urbánus diskurzus: „Mindenkinek aki adófizető, létérdeke ezen gazdasági keretben elhelyezkedve, saját sorsának intézésébe beleszólni. A városnál nincsenek és nem is lehetnek sem pártpolitikai, sem felekezeti, sem nemzetiségi érdekek. [A párt] Az élő lelkiismeret akar lenni a város életében, mely a realitásokkal számolva nem engedheti meg, hogy a város közönsége továbbra is a nem hozzáértők gazdasági

⁸⁵ A repülőbizottság Eperjesen is megkezdte a személymotozással fűszerezett adóbehajtásokat. *Prágai Magyar Hírlap*, 1932. október 14., 3.

⁸⁶ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium, krabica 24, č. spisu 631/1933, Protestné zhromaždenie živnostníctva, Sila je v jednote! Pozvanie. V Prešove, 28. mája 1933.

⁸⁷ Mit végzett az elmúlt évben a Kereskedők Grémiuma? *Új Világ*, 1934. január 28., 4.

ballépéseinek kísérleti nyula és áldozata legyen.”⁸⁸ Spányi ennek a pártnak a színeiben 1932 végén a városi képviselő-testület tagja lett. Az új testület első ülésen deklarációt olvasott fel választói csoportja nevében, melyben nyomatékosította, hogy választóközössége nem ért egyet a város eddigi gazdaságpolitikájával, nem vállal tehát felelősséget az eddig hozott döntésekért sem. A kilenc pontos deklaráció csak kevéssel tért el az eperjesi Grémium már idézett, 1926-os tervezetétől. Leginkább azt követelte, hogy a város a helyi kereskedők érdekeiket részesítse előnyben az „idegen” befektetőkkel szemben.⁸⁹

Spányi viszonylag rendszeresen részt vett a képviselőtestület ülésein, de ritkábban szólalt fel, s általában az adóemelési ügyekben szavazott nemmel.⁹⁰ Második, s egyben utolsó látványosabb felszólalása, melyet a jegyzőkönyvek is dokumentáltak, 1937 szeptemberében történt. Ekkor egy újabb napirend előtti memorandumot olvasott fel, melyben kifejtette, hogy pártja nem vesz részt a város jövő évi költségvetésének megállapításában, majd miután ezt a város eddigi, szerinte nem megfelelő gazdálkodásával indokolta, elhagyta az üléstermet.⁹¹

Spányi végül az országos politikában is szerencsét próbált. 1935-ben egy liberális jobbközép párt, a Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská (a korabeli magyar nyelvhasználatban Kereskedők, Iparosok és Középosztály Pártjának) jelöltjeként indult a nemzetgyűlési választásokon. A párt már 1920-ban bekerült a prágai parlamentbe és a középosztály összefogását célozta meg. Egy *Új Világ*-beli cikk amellett érvelt, hogyha a földműveseknek és a munkásságnak van országos pártja, akkor erre a

---

⁸⁸ [Spányi Artúr?]: Nagy lelkesedéssel megalakult a „Kereskedők, iparosok, háztulajdonosok és polgárság középosztályának gazdasági választóközössége”. *Új Világ*, 1932. augusztus 14., 1. Ehhez lásd még: [Spányi Artúr?]: Miért kell minden öntudatos eperjesi polgárnak a 4-es számú listával szavazni? *Új Világ*, 1932. szeptember 18., 1.

⁸⁹ Štátny archív v Prešove, pôbočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov 1923–1945, krabica 36, inv. č. 10, Zápisnica zasadnutia mestského zastupiteľstva mesta Prešove konaného dňa 5. decembra 1932. Deklarácia.

⁹⁰ Megkezdődött a városi költségvetés tárgyalás a plénumban. *Új Világ*, 1935. november 10., 1.

⁹¹ Štátny archív v Prešove, pôbočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov 1923–1945, krabica 40, inv. č. 23, Zápisnica zasadnutia mestského zastupiteľstva mesta Prešova, konaného dňa 27. septembra 1937.

polgárságnak is szüksége van.⁹² Spányi minden bizonnyal a Grémiumok Országos Szövetségének alelnöki pozíciója révén került közelebb a párthoz, annak képviselőihez, s döntött úgy, hogy jelölteti magát. Mivel a párt főként a cseh országrészekben volt népszerű, ezért nem volt reális esélye annak, hogy Spányi Eperjéről parlamenti képviselő lehet. A Középosztály Pártja végül az 1935-ös parlamenti választáson csak egy mandátumot szerzett Szlovákia területéről.⁹³

Összefoglalás

A tanulmányban több szempontból igyekeztem bemutatni Spányi Artúr közéleti tevékenységének két világháború közötti szakaszát. A forrásokból egy magyar identitású zsidó újságíró, egy ambiciózus vállalkozó és érdekképviselő, s nem utolsósorban egy eperjesi lokálpatrióta alakja körvonalazódik. Újságírói megnyilvánulásai arra engednek következtetni, hogy Spányi nem feltétlenül az ellenzéki politizálásban látta a csehszlovákiai magyar kisebbség jövőjét. Noha fontosnak tartotta a magyarság szociális helyzetének javítását, kulturális és gazdasági egyenjogúságát, mindezt természetesen az állammal szembeni kötelességek szem előtt tartásával együtt vélte megvalósítandónak. Ez a felfogás, Simon Attila tipologizálása nyomán, önmegvalósító aktivizmusként is definiálható.⁹⁴ Ezt Spányi – részben a Szent-Ivány-féle értelmezés hatására, részben attól függetlenül – „reális politikának” nevezte. Vállalkozói-kereskedői és politikai tevékenysége ennek fényében teljesen új megvilágításba kerülhet.

Spányi az eperjesi Grémium vezetőjeként, városi képviselőként és az egyik legnépszerűbb helyi lap szerkesztőjeként Eperjes közéletének egyik központi személyisége volt, aki nemcsak a város gazdaságpolitikája ellen emelt szót, hanem a kormány politikájával szemben is nyíltan fellépett, ha úgy tartotta szükségesnek. Ebben a

⁹² [Spányi Artúr?]: Polgári középosztály egy frontba a választásokhoz! *Új Világ*, 1935. április 28., 1.

⁹³ Zemko, Milan – Bystrický, Valerián (Szerk.): *Slovensko v...*, 2004, i. m., 574.

⁹⁴ Az önmegvalósító aktivizmus számára a csehszlovák politikával való együttműködés eszköz volt a saját nemzeti célkitűzések megvalósításához – habár ez a definíció főként a politikai önszerveződésre vonatkozik. Lásd: Simon Attila: *Elfeledett aktivisták...*, 2013, i. m., 180.

szerepkörében nem a magyar kisebbség, hanem a város kereskedőinek, a középosztály képviseletének fontosságát hangsúlyozta, s elsődleges céljává a kereskedői réteg politikai képviseletének kiépítése és országos szinten történő összehangolása vált. Ez azonban nem zárja ki, hogy ne tartozhatott volna az általa elképzelt magyar kisebbségi közösséghez, csak azért, mert eltérő politikai célkitűzései voltak és más nemzetfogalmat képviselt, mint a magyar ellenzéki pártok vezetői és ideológusai.

Spányi tevékenységének hangsúlya az 1930-as évekre egyértelműen a zsidó kereskedő réteg képviseletére tevődött. Noha sem a Grémium, sem Spányi kereskedőket tömörítő választóközössége sem volt kizárólag zsidókból álló csoportosulás, az általuk képviselt gazdasági-politikai önszerveződési stratégia leginkább a zsidóság problémáit jelenítette meg, illetve azokra keresett megoldást. Ebben a tekintetben tehát Spányi működése révén a korabeli szlovákiai zsidóság egy eddig kevésbé feltárt, gazdasági-politikai alternatívájával is szembe találjuk magunkat.

Ezen kívül Spányi középosztály-fogalmának alakulása is megfigyelhető a húsz év során. A VPP programjában világosan megjelenik, hogy Spányi az eperjesi polgárságot a város őslakosságával, tehát a cseheket leszámítva a helyi magyarokkal, zsidókkal és szlovákokkal azonosította. A ruszinság vagy németesség kevésbé jelent meg retorikájában. Az őslakosság kifejezés ugyanakkor az OKP hivatalos diskurzusának egyik központi eleme lett, s arra szolgált, hogy a keresztény szolidaritás jegyében egy pártban tömörítse Szlovákia területének „őslakosságát” (főként magyarokat, szlovákokat és németeket) a prágai centralizmus ellen. Ezáltal az őslakos koncepciót nagyrészt egy olyan párt foglalta le, illetve a kifejezés olyan politikai tartalmat nyert, amellyel Spányi zsidóként már valószínűleg nem tudott azonosulni. 1932 után számára a polgárság tehát elsősorban azt a főként zsidó kereskedői réteget jelentette, melynek a városi képviselő-testületben és a Grémium révén is politikai vezéralakjává vált.

Mindezek fényében hajlok arra, hogy Spányi Artúr magatartását ne valamiféle politika-gazdasági opportunizmussal magyarázzam, – ahogyan arra a rendőrség is utalt. Inkább egy részben tudatos, részben a gazdasági-politikai háttér által befolyásolt stratégiáról van szó, amelynek egyszerre volt eleme az államhoz való lojalitás, illetve a magyar kultúrához, a zsidó közösséghez és városához való

ragaszkodás. Mindez pedig egy társadalmi réteg csoportidentitásában, az eperjesi polgársághoz való tartozás tudatában egyszerre meg tudott jelenni. A további kutatások szempontjából tehát érdemes megfontolni, hogy mennyiben célravezető kizárólag a nemzeti kategóriák és a politikátörténet szemüvegén keresztül vizsgálni a két világháború közötti szlovákiai zsidóságot.

Spányi Artúr életével kapcsolatban még mindig sok a fehér folt, ennél pontosabb kép csak további források feltárása, valamint a gazdasági és politikai kontextus, a városi polgár fogalmának átfogóbb elemzése révén nyerhető, melyre ennek a tanulmánynak a keretei most nem nyújtottak lehetőséget. Spányi 1938 utáni életszakasza nehezen követhető nyomon. 1938. október 16-án még részt vett a városi képviselőtestület azon ülésén, amely Eperjes díszpolgárává avatta Tisót.⁹⁵ Grémiumbeli posztjától 1938 végén fosztották meg a hatóságok,⁹⁶ ezután már városi képviselő sem maradhatott. 1939 utáni élete teljesen ismeretlen számunkra, feltehetőleg minden vagyonát eladva, visszavonultan élt, mivel semmilyen ingatlana vagy tulajdona vagy szerepelt az árjásított eperjesi zsidó vagyonok listáján.⁹⁷ A deportálások elől végül ő sem tudott elmenekülni. Spányi Artúr a Holokauszt áldozata lett hatezerhatszáz Eperjesről és környékéről elhurcolt zsidóval együtt.⁹⁸

---

⁹⁵ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov 1923–1945, krabica 40, inv. č. 24, Zápisnica zasadnutia mestského zastupiteľstva mesta Prešova, konaného dňa 16. októbra 1938.

⁹⁶ Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium v Prešove 1909–1949, krabica 24, č. spisu 1584/1938, Zastavenie činnosti a zbavenie funkcie členov, V Prešove, dňa 1. decembra 1938. Okresný načelník.

⁹⁷ Arizácie podnikov Židov: <http://www.upn.gov.sk/arizacie/index.php> (2014-09-07).

⁹⁸ The Central Database of Shoah Victims' Names. Artur Spanyi: <http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=6783063&language=en> (2014-08-14).

Felhasznált források

Central Database of Shoah Victims' Names. Artur Spányi:
<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=6783063&language=en>

Československá statistika. Svazek 9, Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl. Praha, 1924.

Československá statistika. Svazek 98. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. I. díl. Praha, 1934.

Gazdovské Noviny (1927)

Kassai Napló (1923)

Prágai Magyar Hírlap (1932)

Pridavok, Anton: Maďarizácia východu. In: Publicistika:
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1302/Pridavok_Publicistika/3

Slovenský Východ (1928)

Štátny archív v Prešove, fond Policajný komisariát v Prešove 1923–1934

Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Obchodné Grémium v Prešove 1909-1949

Štátny archív v Košiciach, fond Košická župa

Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov 1923–1945

Új Világ (1919–1940)

Zákon ze dne 22.3.1920 o prozatímní úpravě správy politické na Slovensku:
<http://www.epravo.cz/vyhledavani-asp?Id=1791&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

Zsidó vagonok árjásítása:

<http://www.upn.gov.sk/arizacie/index.php>

Irodalomjegyzék

- Ablonczy Balázs: Virtuális vármegye: Sáros, 1820–1940. Nemzetiségközi kapcsolatok az emlékiratok tükrében. In: Uő. *Nyombiztosítás. Letűnt magyarok. Kisebbség és művelődéstörténeti tanulmányok*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2011. 15–35.
- Amir, Giora: *Prešov osud židovskej obce, jednej z mnohých*. Bratislava, SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2004.
- Bárkány, Eugen – Dojč, Ludovít: *Židovské náboženské obce na Slovensku*. Bratislava, Vydavateľstvo VESNA, 1991.
- Büchler, Róbert J. (szerk.): *Enciklopédia židovských náboženských obcí*. 2. Zväzok. Bratislava, SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2010.
- Demmel József: *A szlovák nemzet születése Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2011.
- Derfiňák, Patrik: Žigmund Stark – Propagátor elektrifikácie Východného Slovenska a spoločnej európskej meny. In: Kónya Peter (szerk.): *Židia pred a za Karpatmi v priebehu stáročí*. Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013. 202–195.
- Dopirák, Anton: *Okresné živnostenské spoločenstvo v Prešove (1907) 1926–1955*. Inventár. Prešov, Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov, 2011.
- Džujko, Ján: Alexander Duchoň – redaktor a vydavateľ. In: Domenová, Marcela (szerk.): *Z dejín mesta Prešova a jeho obyvateľov (osobnosti – udalosti a pamiatky)*. Prešov, Štátna vedecká knižnica, 2012. 8–25.
- Džujko, Ján: Slovenská tlač v Prešove v 20. rokoch 20. storočia. In: Švorc, Peter (szerk.): *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2012. 167–204.

- Filep Tamás Gusztáv: Zsidó magyarok a két világháború közötti csehszlovákiai magyar közéletben, Szélgjegyzetek egy elhanyagolt témához. *Irodalmi Szemle*, 2011, 7. szám, 58–65.
- Gaucsík István: *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2008.
- Gaucsík István: Szlovák–magyar pozícióharc és nyelvkérdés a két világháború közötti szlovákiai iparos társadalomban. *Levéltári Szemle*, 2008, 4. szám, 16–23.
- Hallon, Ludovit: Príčiny, priebeh a dôsledky štruktúrálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska. In: Zemko, Milan – Bytrický, Valerián (szerk.): *Slovensko v Československu (1918 – 1938)*. Bratislava, VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004. 203–364.
- Hradská, Katarína: Postavenie Židov na Slovensku v prvej Československej republike. In: Hoensch, Jörg Konrad – Biman, Stanislav – Lipták, Ľubomír (szerk.): *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava, VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1999. 131–138.
- Jelínek, Ješajahu Andrej: *Dávidova hviezda pod Tatrami. Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha, Vydavateľstvo Jána Mlynárika, 2009.
- Kalina, Ján: *Zavinili to židia a bicyklisti. Autobiografómánia 1971–1974*. Bratislava, Vydavateľstvo PT, 2000.
- Kalinová, Agneša – Juráňová, Jana: *Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*. Bratislava, Aspekt, 2012.
- Kipsová, Mária (szerk.): *Bibliografia slovenských a inorečovských novín a časopisov z roku 1919–1938*. Martin, Matica slovenská, 1968.
- Klein-Pejšová, Rebekah: “Abandon your role as exponents of the Magyars”: Contested Jewish Loyalty in interwar (Czecho)Slovakia. *Association for Jewish Studies*, 2009, 2. szám. 341–362.

- Kónya Peter: *Dejiny Židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu*. Prešov, Metodické centrum, 1997.
- Koral Álmos [Komlós Aladár]: *Zsidók a válaszúton*. Prešov, Minerva Nyomda, Eperjes, 1920.
- Kovács Éva: *Felemás asszimiláció: a kassai zsidóság a két világháború között, 1918–1938*. Somorja – Dunaszerdahely. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, 2004.
- Kövér György: A biográfia nehézségei. *Aetas*, 2002, 3. szám, 245–262.
- Lahav, Yehuda: „Novy svet” starého sveta. *Acta Judaica Slovaca*, 2007, 1. szám, 38–42.
- Lányi Menyhért – Propperné Békefi Hermin: *Szlovenszkói zsidó hitközségek története*. Kassa, Atheneum, 1933.
- Levi, Giovanni: Az életrajzírás használatáról. *Korall*, 2000, 2. szám, 81–92.
- Miklošková, Alena: Antisemitizmus v regionálnych periodikách vychádzajúcich v rokoch 1918–1938 v Košiciach. In: Martina Feniková Čarnogurská – Angela Kurucová (szerk.): *Úloha kníh a periodík v živote mnohonárodnostných Košíc*. Košice, Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2013. 229–244.
- Mlyneková, Miriam: Židia na stránkach denníka Slovák 1919–1924. *Acta Judaica Slovaca*, 2011, 1. szám, 148–197.
- Nižňanský, Eduard: *Židovská komunita na Slovensku medzi Československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov, Universum, 1999.
- Potemra, Michal: Novinárstvo. In: Imrich Sedlák (szerk.): *Dejiny Prešova*. II. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove, 1965. 199–202.
- Salner, Peter: Židia v meštianskej spoločnosti Slovenska. In: Mannová, Elena (szerk.): *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900–1989*. Bratislava, Academic Eletronic Press, 1998. 137–146.

Simon Attila: *Elfeledett aktivisták. Kormánypárti magyar politika az első Csehszlovák Köztársaságban.* (Nostra tempora, 19.) Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2013.

Simon Attila: Kettős szorításban. A dél-szlovákiai zsidóság Trianon és Auschwitz között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2014, 4. szám, 3–15.

Spányi Artúr: *Adresár mesta Prešova a prešovského okresu – Prešov város és a prešovi járás címtára.* Prešov, Minerva Nyomda, 1931.

Švorc, Peter: Mestá na východnom Slovensku po vzniku ČSR a ich židovskí obyvatelia. *Dejiny: internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2003. 2. szám, 25–46.

Zeman László: *Gymnasiologia: az eperjesi kollégium és áthagyományozódásai*, Somorja – Dunaszerdahely. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, 2003.

Zemko, Milan – Bytrický, Valerián (szerk.): *Slovensko v Československu (1918 – 1938)*. Bratislava, VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004.

Zima András – Glässer Norbert: Gazdasági helyzet, foglalkozási összetétel. In: Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel (szerk.): *Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség.* Budapest, Aposztróf Kiadó, 2013, 148–155.